

Un nou taller de falsificació de billó valencià. Monte Zamora a la Vall d'Uixó (Castelló)

*JOAN ANTONI SENDRA IBÀÑEZ**
*JOSÉ ANTONIO RODRIGO MINGARRO***

INTRODUCCIÓ

Són diversos els treballs que durant els últims anys s'han dedicat a l'estudi de les monedes falsificades durant els segles XVI i XVII imitant els diners valencians, coneguts popularment com a diners menuts, diners del ramet o simplement menuts, abordant tant enclavaments de falsificació com de troballes de conjunts d'aquest tipus de monedes.

Entre les troballes en forma de tresors cal destacar l'anomenada Troballa 1073 de Vinaròs, publicada per Mateu i Llopis (Mateu, 1975, p. 243-246, làm. III i IV), així com el gran conjunt conegut com Tresor de Riba-roja del Túria (Mateu, 1975, p. 240-243) i publicat posteriorment per Ripollès (Ripollès, Llorens i Doménech, 1997, p. 59) format per 3.412 monedes i integrat en més d'un 90 % per imitacions de diners valencians de Carles II, la resta essent circulant residual de temps de Carles I i moneda estrangera (diners de Catalunya), i dins el mateix estudi, el trobat al carrer Bosseria de València (Ripollès, Llorens i Doménech, 1997, p. 60) format per 102 monedes, entre les quals també hi ha nombroses imitacions de Carles II.

Del repertori d'articles que refereixen enclavaments on es van realitzar aquestes activitats podem destacar el de la cova de l'Aigüa, a Tavernes de la Valldigna (Toledo, 1979, p. 22), o el de la cova de l'Àguila a Picassent, publicat també per Ripollès (Ripollès, 1993, p. 261-293). En aquests darrers treballs, es donen a conèixer diversos materials que van permetre realitzar una reconstrucció del procés de fabricació utilitzat pels falsaris, els quals reproduïen amb força similitud el sistema de producció d'una seca monetària –fabricació de cospells molt simi-

* Expert Professional En Numismàtica De La UNED. President de la Societat Numismàtica Xúquer.

**Investigador Numismàtic. Secretari de l'Associació Numismàtica de la Vall d'Uixó.

lars als oficials i encunyació d'aquests amb separació diferenciada de les diverses fases del procés.

LA FALSIFICACIÓ DELS DINERS EN LA DOCUMENTACIÓ

Les imitacions d'aquest tipus de moneda són conegudes des d'antic, i és abundant la documentació de l'època sobre les penes imposades als falsificadors de moneda, que han estat reproduïdes àmpliament per autors com Mateu i Llopis. Aquest tipus de falsificacions han estat atribuïdes permanentment als moriscos, i constituïren un greu problema econòmic a l'últim terç del segle XVI i al llarg de tot el XVII. L'encunyació fraudulenta de diners valencians en tot el regne va ser un flagell d'envergadura i endèmic per a l'economia valenciana, segons consta en les cròniques de l'època. Per fer-nos-en una idea, segons l'historiador Bleda, la ciutat de València va haver d'endeutar-se en més de 500.000 ducats per poder extingir els diners falsos que encara circulaven pel regne després de l'expulsió dels moriscos. La falsificació de diners va durar fins ben entrat el segle XVIII, com ho testifiquen les ordenances reials donades a Aragó el 1733 i el 1743 per suprimir-ne la circulació. Anteriorment, amb el Decret de Nova Planta promulgat per Felip V, València havia perdut el privilegi d'encunyar moneda pròpia, i això obrí primerament un període de transició o adaptatiu al sistema monetari castellà entre els anys 1708 i 1713 amb l'encunyació de tresetes i sisons, i cessant l'encunyació dels diners valencians en la seva seca. Es va posar fi així a un llarguíssim període d'encunyació de diners, pràcticament ininterromputs, que s'inicià dins el regnat d'Alfons IV d'Aragó i va continuar de forma regular durant els segles XVI i XVII fins al regnat de Felip V.

La falsificació de moneda era un delictes penat pel rei, encara que els diners falsos eren acceptats sense cap problema en les transaccions comercials amb el mateix valor que els oficials, segons consta en els documents de l'època. I segons consta en diverses disposicions oficials, els diners falsos es podien bescanviar per diners de curs legal al canvi de tres per un. Al principi del segle XVII la falsificació de moneda era penada amb la mort, i amb deu anys de galeres —o deu d'exili a Orà si gaudien de fur militar— per als qui posseïen moneda falsa d'or o de plata (Mateu, 1958, p. 45).

A causa de les fortes penes imposades als qui eren detinguts en aquesta pràctica, es van buscar habitualment per portar a terme les falsificacions a indrets recòndits i apartats de llocs habitats, generalment a les muntanyes, en abrics rocosos o en coves, on resultés difícil la seva localització i que estiguessin fora de l'abast visual o sonor de nuclis de població que poguessin delatar l'activitat.

EL TALLER D'UIXÓ. CRONOLOGIA I TÈCNICA

En aquest treball tractarem de la localització d'un taller de falsificació de menuts valencians a la localitat castellonenca de la Vall d'Uixó, del període en què va estar actiu i dels materials utilitzats en el procés de falsificació i les tècniques emprades en l'encunyació d'aquestes monedes. El taller, a partir de les referències conegudes i del lloc en què les restes van ser trobades el podem localitzar en un petit turó on s'assenta la urbanització anomenada Monte Zamora, a prop de la ciutat. Els objectes que componen el conjunt, analitzats en aquest article, són divuit cospells sense encunyar, deu cospells encunyats, tres diners de la seca de València datats el 1610 i 251 fragments de retalls i trossos de metall obtinguts presumiblement de calders de coure. Tots procedeixen de troballes casuais en superfície a mitjan dels anys setanta del segle passat.

Del conjunt de cospells sense encunyar, podem destacar-ne l'acurada elaboració, presentant uniformitat formal circular i regularitat en els diàmetres, que oscil·len entre els 11 mil·límetres del fragment més petit i els 14 mil·límetres del cospell més gran. Pel que fa als pesos, hi ha més variació entre ells, pel fet que algun dels cospells està fraccionat i pels diferents gruixos de les planxes utilitzades per a la seva confecció. Podem afegir que presenten una forma còncava, producte del sistema emprat en el tall de la planxa. Tots els cospells estudiats tenen aquesta particularitat, la qual cosa ens fa pensar que probablement no eren aplanats després de la seva obtenció i amb anterioritat al procés d'encunyació,

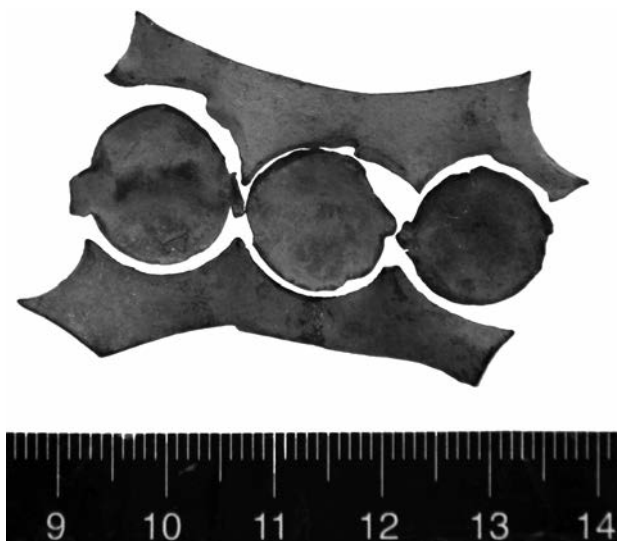

Figura 1. Reconstrucció hipotètica del procés d'elaboració dels cospells a partir d'una tira de coure.

Figura 2. Tisores provinents del taller de falsificació de moneda de la cova Soterranya. Foto: Museu de Prehistòria de València.

sinó que en el mateix moment de l'encunyació i com a resultat d'aquest mateix procés resultaven plans, ja que les peces ja encunyades no presenten aquest bombament.

El metall utilitzat per a fer els cospells, coure majoritàriament, solia provenir de calders i altres elements de vaixel·la domèstica. El mètode per a obtenir els cospells era el següent: primer es tallaven els calders en tires d'una amplada regular i posteriorment, mitjançant un martellejat en una enclusa s'obtenien unes planxes planes. Hem estimat que l'amplada d'aquestes tires devia ser d'uns 24 mil·límetres, que és la suma de l'amplada mínima de les tires de coure resultants de la retallada del cospell –les quals presenten una amplada bastant regular que oscil·la entre els 5 i els 6 mil·límetres– més el diàmetre mitjà dels cospells recuperats, de 13 mil·límetres.

En segon lloc, amb l'ajuda d'un traucador o cisell semicircular, es retallava, a la planxa, la part superior d'una tira de cospells formant una sanefa i després es procedia de la mateixa manera a la part inferior. S'obtenia així una tira de diversos cospells units per una pestanya central. Finalment amb l'ajuda d'una cisalla o unes tisores, se separaven els cospells els uns dels altres i es retallaven les rebaves que poguessin quedar, fins a obtenir uns cospells pràcticament circulars.

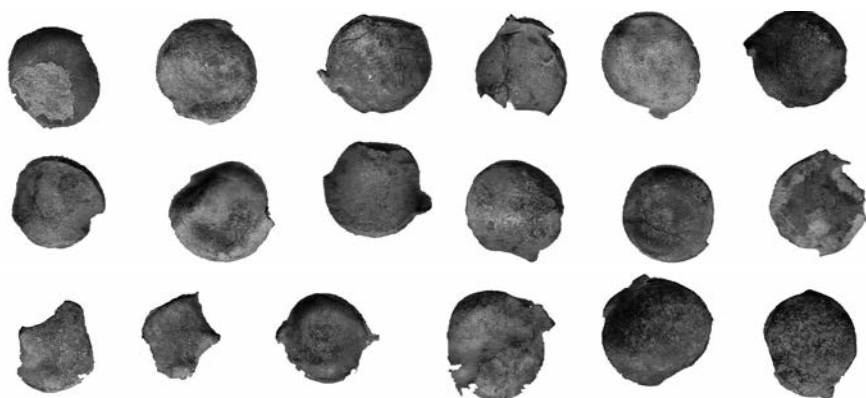

Figura 3. Conjunt de divuit cospells sense encunyar.

13 mm 0,71 g	13 mm 0,53 g	13 mm 0,81 g	12 mm 0,61 g	13 mm 0,84 g	12 mm 0,47 g
12 mm 0,83 g	13 mm 0,47 g	13 mm 0,96 g	13 mm 0,65 g	12 mm 0,43 g	13 mm 0,66 g
12 mm 0,52 g	11 mm 0,33 g	11 mm 0,45 g	14 mm 0,61 g	14 mm 0,70 g	13 mm 0,65 g

Quadre I. Diàmetres i pesos dels cospells sense encunyar, segons la seva posició en la fotografia.

Figura 4. Tires i retalls de mides mitjanes-grans.

Figura 5. Tires i retalls de mides mitjanes-grans.

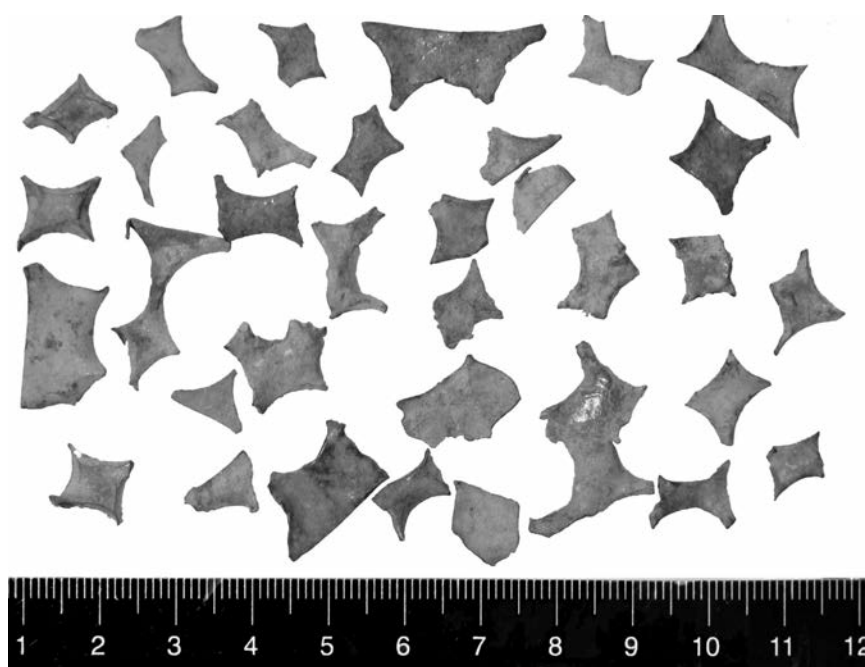

Figura 6. Retalls de grandària mitjana i petita.

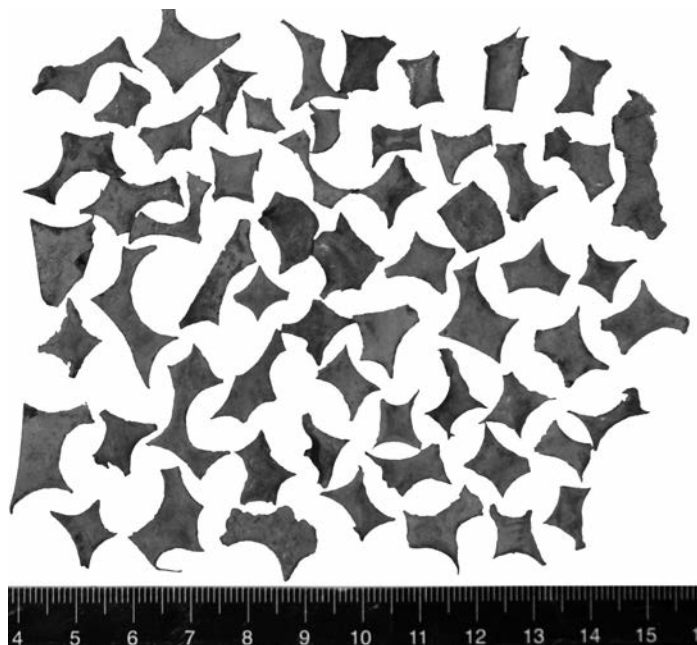

Figura 7. Retalls de grandària mitjana i petita.

Figura 8. Retalls de grandària mitjana i petita.

De l’observació dels exemplars ja encunyats podem deduir que aquest procés era més descuidat, ja que les empremtes dels encunys no van quedar ben estampades en els cospells i resulten visibles aproximadament la meitat dels motius representats. A més, presenten característiques típiques del billó falsificat en aquesta època, com són la tosquedat i l’esquematisme en la representació dels motius i llegendes inventades (en aquest cas presenten lletres soltes sense sentit).

Figura 9. Diners falsos encunyats.

12 mm 0,53 g	15 mm 1,19 g	14 mm 0,45 g
15 mm 1,59 g	15 mm 0,58 g	13 mm 0,76 g
13 mm 0,62 g	13 mm 0,58 g	13 mm 0,74 g
12 mm 0,43 g		

Quadre II. Diàmetres i pesos dels diners falsos encunyats, segons la seva posició en la fotografia.

	n	x	Pa	Pz	p	s
Cospells	18	0,62	0,33	0,96	0,66	0,167
Peces encunyades	10	0,74	0,43	1,59	1,16	0,367

Quadre III. Valors estadístics dels cospells i de les monedes encunyades.¹

16 mm 0,94 g	15 mm 0,87 g	14 mm 1,04 g
--------------	--------------	--------------

Quadre IV. Diàmetres i pesos dels diners oficials de l'any 1610, segons la seva posició en la fotografia.

Tenint en compte que la primera emissió oficial datada de diners correspon al període 1610 - 1614, i que després d'això el taller entra en un cicle d'inactivitat en l'encunyació de billó que no es veurà represa fins l'any 1634, podem suposar que es va mantenir actiu en algun moment durant el primer terç del segle XVII. Aquesta hipòtesi es veuria confirmada en primer lloc, perquè els diners falsos trobats són imitacions més o menys bastes dels diners oficials de Felip III datats el 1610 i fins i tot de les últimes emissions de diners sense data de Felip II. En segon lloc, els diners de 1610 trobats només presenten un lleuger desgast, cosa que ens indica que van circular durant un curt període de temps, i es van trobar juntament amb els diners falsos.

EL PROCÉS CONTRA JOAN D'ARTÉS PER PRESUMPTA FABRICACIÓ DE MONEDA FALSA

La fabricació de moneda fraudulenta a la Vall d'Uixó va quedar també reflectida en la documentació de l'època, fet que trobem publicat per Vicente Graullera Sanz (Graullera, 1996), referent al procés seguit contra Joan d'Artés, de la Vall d'Uixó en 1619, i que per la seva importància reproduïm a continuació:

1. Les abreviatures que s'utilitzen en el quadre de la metrologia són les següents: n = nombre de monedes; x = pes mitjà; Pa = pes de la moneda més lleugera; Pz = pes de la moneda més pesada; p = interval de variació de Pz-Pa; s = desviació estàndard.

Cas de presumpta falsificació de moneda per Juan d'Artés a la Vall d'Uixó, any 1619.

Joan d'Artés, campaner de 27 anys, i natural de Llosa d'Aragó i casat amb Vicenta Canet. S'instal·len a la Vall d'Uixó procedents de Xàtiva. Per alguns indicis es sospitava que ocultament fabricava menuts. El 25 d'abril de 1619, el procurador del Duc de Sogorb es persona a casa seva per detenir-lo, però l'implicat fuig per una finestra, refugiant-se en l'Església de Benissaat. Tancat el temple per la guàrdia, obre un esvoranc per escapar, espasa en mà, per la casa contigua del Rector. És detingut, i en el registre del seu domicili es troben instruments per fabricar moneda, com testimonien Francès Joan Batiste Salvaterra *Maestre dels cunyos de la moneda* i oficial real de la Seca, i Miguel Palau, *moneder de la seca*.

Processat, va al·legar que el delictes corresponia a la jurisdicció del Virrei i del Reial Consell, i el cas va ser remès a l'Audiència, on va negar les acusacions i va declarar tenir tan sols el material propi del seu ofici de campaner, i la matèria primera per fabricar tachetes que venia als tapineros de València.

D'aquest document podem destacar així mateix l'aparició de Joan Baptista Salvaterra com a mestre d'encunys, dada desconeguda fins ara, ja que, d'acord amb la documentació estudiada, únicament coneixíem el seu nomenament el novembre de 1606 com a adjunt de Tomàs Salvaterra, escultor dels encunys de la casa de la seca (Mateu, 1957).

BIBLIOGRAFÍA

GRAULLERA SANZ, V. (1996). «Un delito de lesa majestad. La falsificación de moneda en la Valencia foral». A: L. Prats (coord.), *Estudios en homenaje a la profesora Teresa Puente*. Vol. 1. València: Universitat de València, Departament de Dret Civil, p. 221-244.

MATEU Y LLOPIS, FELIPE (1929). *La ceca de Valencia y las acuñaciones valencianas entre los siglos XIII y XIX*. València.

MATEU Y LLOPIS, FELIPE (1955). *Aportación a la historia monetaria del reino de Valencia en el siglo XVIII*. València: Diputació Provincial de València.

MATEU Y LLOPIS, FELIPE (1957). *Llibre dels privilegis de la Seca*. València: Ajuntament de València, p. 44.

MATEU Y LLOPIS, FELIPE (1958). «El dieciocheno. Notas y documentos sobre un valor monetario del Reino de Valencia durante Felipe III y Felipe IV (1598-1665)». *Numisma*, núm. 33, p. 45.

MATEU Y LLOPIS, FELIPE (1975). «Hallazgos monetarios (XXIII)». *Numisma*, núm 132-137 (gener-desembre).

PETIT, RAFAEL (1982). *Nuestras monedas. Las cecas valencianas*. València: Vicent Garcia Editors.

PETIT, RAFAEL; ALEDÓ, J. M. (1983). *Catálogo de las monedas valencianas*. València.

RIPOLLÉS ALEGRE, P. P. (1993). «La cova de l'Aguila: un taller de falsificadors de moneda (siglo XVII)». *Numisma*, any XLIII, núm. 223 (juliol-desembre).

RIPOLLÉS ALEGRE, P. P.; LLORENS FORCADA, M. M.; DOMÉNECH BELDA, C. (1997). *Monedes d'ahir, tresors de hui*. València: Diputació de València.

TOLEDO, J. (1979). «Encunyació de moneda falsa a la cova de l'Aigua». *D.Y.A.* (Centre Excursionista de Tavernes de la Valldigna), p. 22-23.